

سازهای ایرانی

کانون سرود و نواهای ایرانی

ارائه دهنده: محمد امین فراهانی

نوازنده‌ی سازهای پیانو و دراز و
پژوهشگر حوزه‌ی موسیقی

سازهای ایرانی در دودسته استفاده میشوند:

۱- سازهای مورد استفاده در دستگاه های موسیقی

۲- سازهای محلی

ما در این جلسه در مورد سازهای مورد استفاده در دستگاه های موسیقی ایرانی صحبت خواهیم کرد

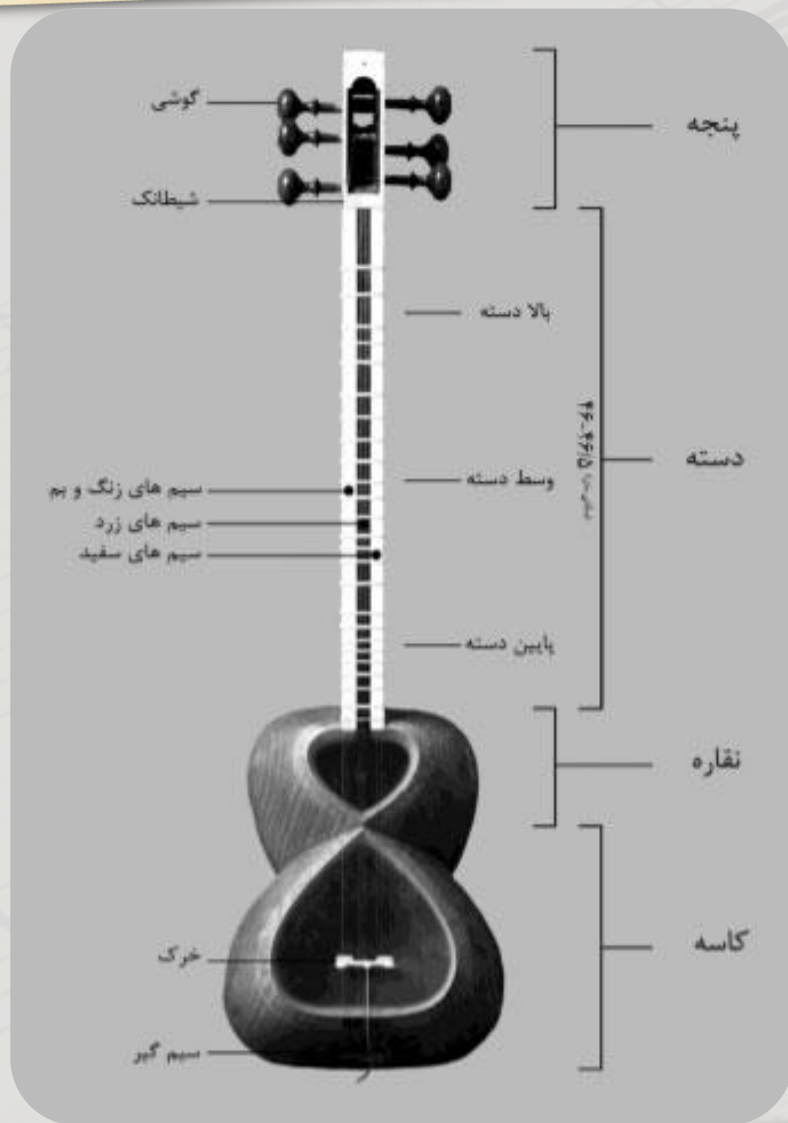
تار

تار، از سازهای زهی مضرابی (زخمه ای) محقید است که در ساخت آن از چوب، پوست، استخوان، زه (روده ی تابیده ی چهار پایان) و فلز استفاده می شود و طول کلی آن حدود ۱۵ سانتی متر است.

اگرچه در گذشته های دور، نامی از آن برده نشده است ولی از حدود دو بیت سال پیش، تار، یکی از سازهای اصلی موسیقی های ایران بوده است. نوازنده ی تار ایرانی در حالت نشسته تار را به صورت افقی روی ران پا قرار می دهد، به طوری که دسته ی تار طرف چپ و کاسه ی هنینی طرف راست نوازنده قرار می گیرد. نوازنده سر انگشت های دست چپ را روی دستان هایی که در طول دسته ی تار بسته شده اند حرکت می دهد و با مضرابی که در دست راست دارد به سیم ها زخمه می زند.

اجزای تار

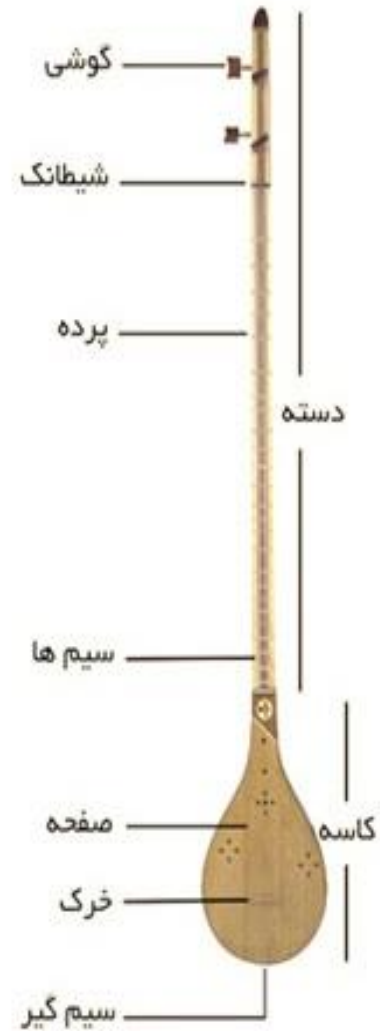

سه تار

سه تار، از سازهای زهی مضرابی (زخمه ای) محقید است که در ساخت آن از چوب، فلز و زه بانخ نایلون استفاده میشود. سه تار را از خانواده ی تنبور دانسته اند و امروزه، در مقایسه، به تار نزدیک تر است و معمولاً نوازندگان تار بانواختن سه تار نیز آشنا هستند. این ساز را در حالت نشسته به صورت افقی روی ران پا قرار می دهند، به نحوی که دسته ی آن در طرف چپ و کاسه در طرف راست نوازنده قرار میگیرد. نوازنده سر انگشت های دست چپ را در طول دسته روی دستان ها حرکت می دهد و باناخن انگشت سبابه ی دست راست به سیم ها زخمه می زند. سه تار را به علت سبکی وزن، ایستاده هم می توان نواخت.

اجزای سه تار

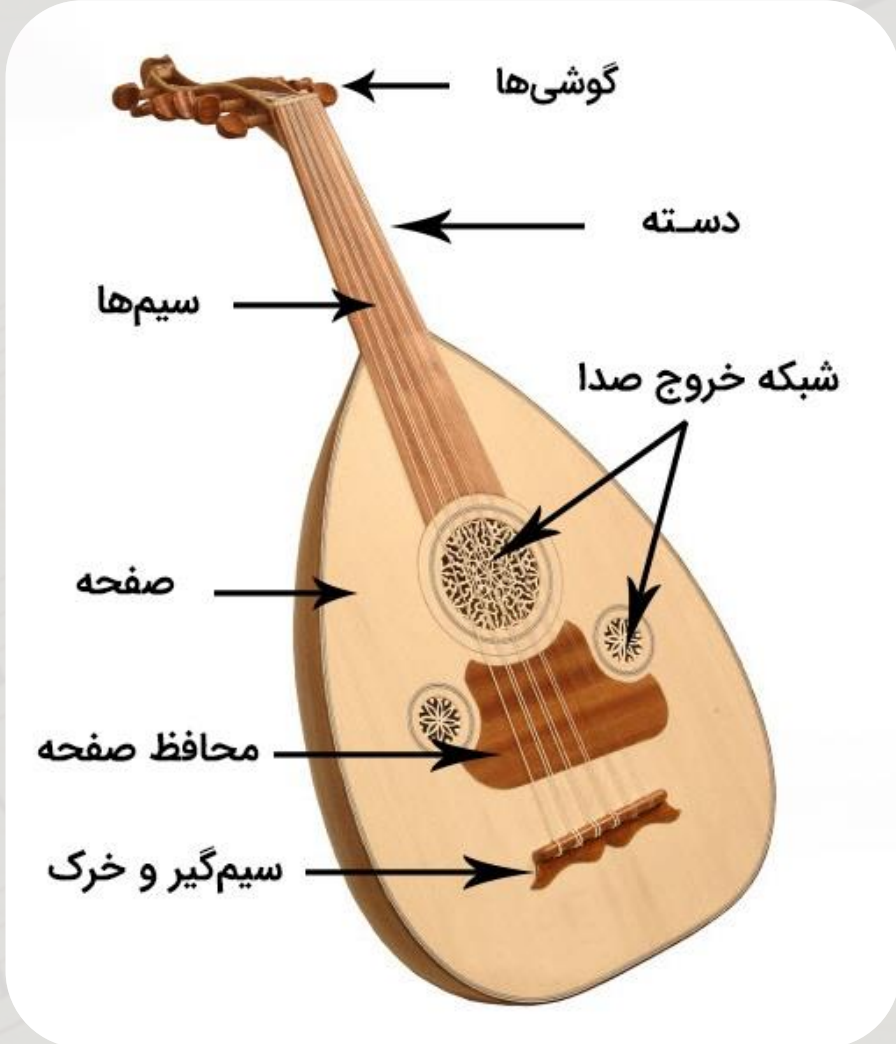

بربط

بربط که در زبان عربی عود نامیده می‌شود از سازهای زهی
مضراپی (زخمه‌ای) مفید است که در ساخت آن، چوب، زه
یانایلون و استخوان به کار رفته‌اند. بربط که یکی از مهم
ترین و معروف‌ترین سازهای موسیقی ایران قدیم
بوده، سازی است گلابی شکل از جنس چوب (توت و گاه
فوفل (نخل هندی) و آبنوس) با کاسه‌ی طنینی بزرگ و
دسته‌ی کوتاه به طول تقریبی ۸۵ سانتی‌متر. این ساز را
هنگام نواختن به صورت افقی روی ران پا می‌گذارند، به
صورتی که دسته در طرف چپ و کاسه‌ی طنینی طرف
راست نوازنده قرار می‌گیرد.

اجزای بریل

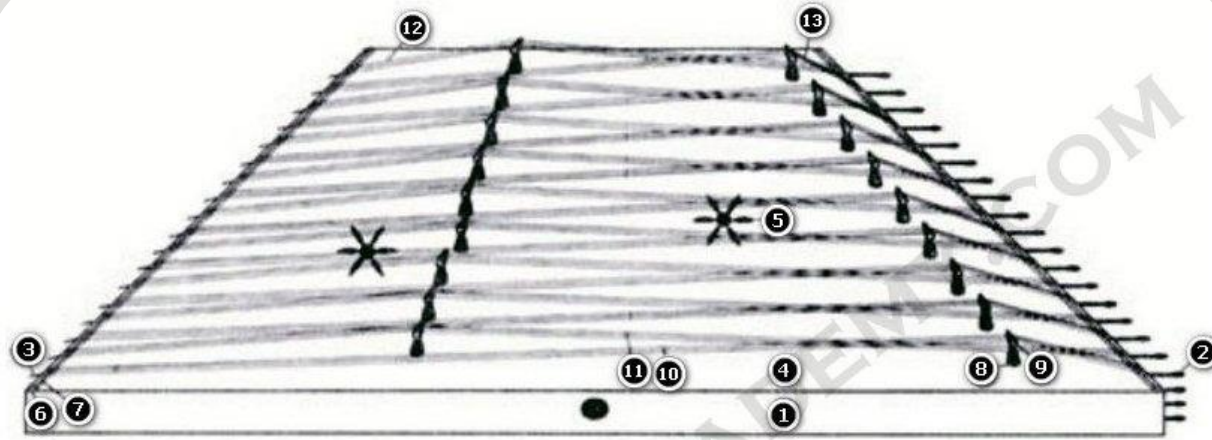

سنتور

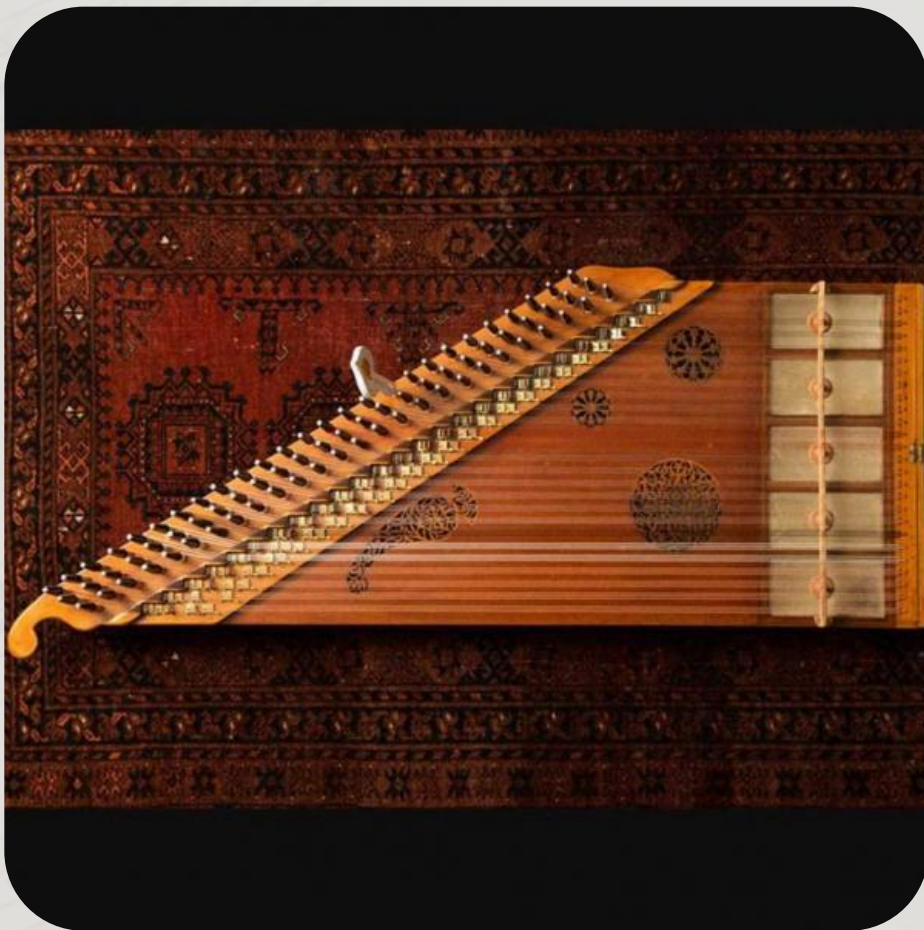
سنتور، سازی است به شکل دوزنقه‌ی متاوی‌الاقین و از سازهای زهی مضرابی (زخمه‌ای) مطلق است که در ساخت آن، چوب و فلز به کار می‌روند. این ساز رانشته، در حالی که ضلع بزرگ‌تر آن به صورت افقی در مقابل نوازنده قرار دارد، باد و مضراب چوبی می‌نوازند. سنتور نیز مانند دیگر سازهای ملی و محلی در اندازه‌های مختلف ساخته می‌شود. نوع سنتوری که در اینجا بررسی می‌شود، سنتور معمول و تثبیت شده‌ی ۹ خرک‌ل‌کوک است. اجزای اصلی این ساز عبارت‌اند از جعبه‌ی صوتی، خرک، گوشی و یم‌گیر. برای ساخت سنتور از چوب‌های محکم مانند گردو، آزاد و فوفل استفاده می‌شود.

اجزای سنتور

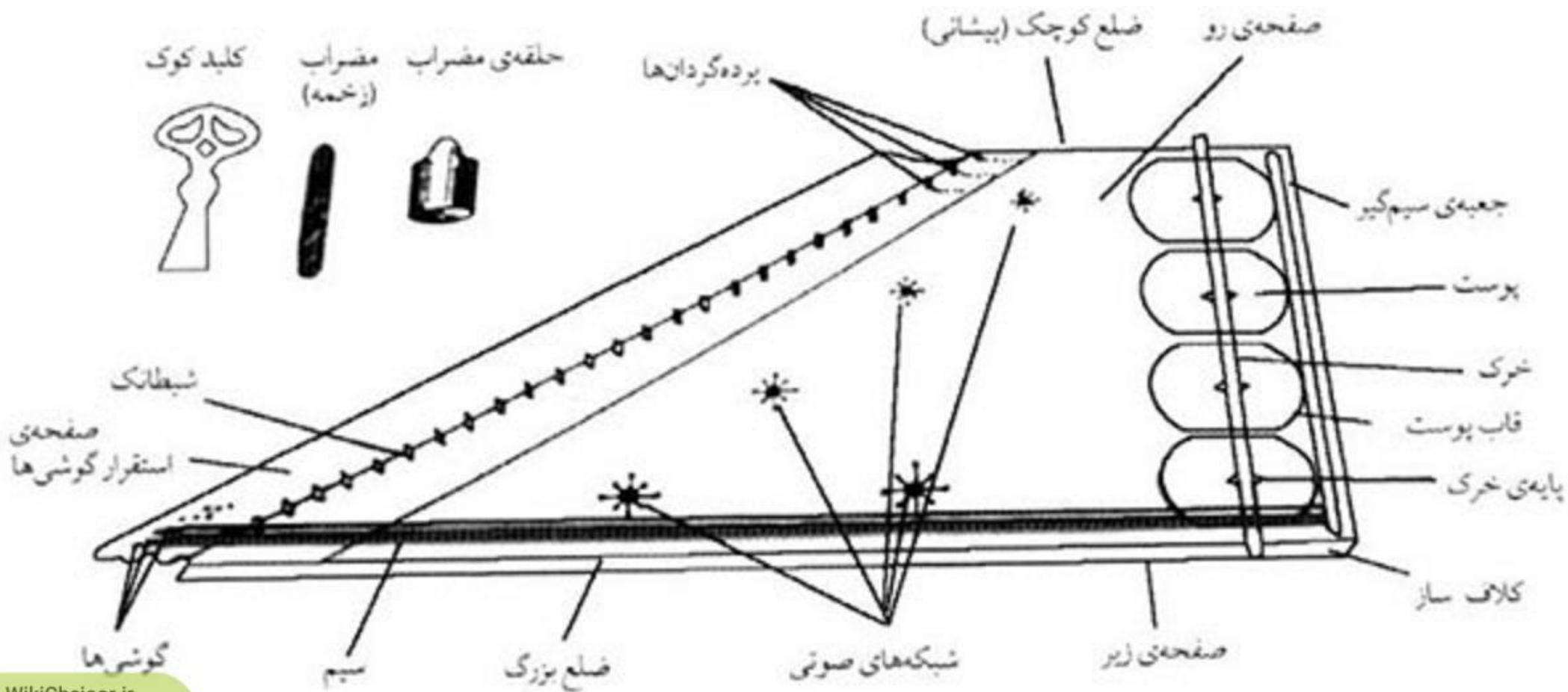
مفتول سیمی روی شیطانک	7	کلاف	1
خرک	8	گوشی	2
مفتول سیمی روی خرک	9	سیم گیر	3
سیم های زرد « اکتا—او اول»	10	صفحه سنتور	4
سیم های سفید « اکتا—او دوم»	11	گل سنتور	5
سیم های سفید پشت خرک « اکتا—او سوم»	12	شیطانک	6
سیم های زرد پشت خرک « اکتا—او چهارم»	13		

قانون

قانون سازی ست به شکل ذوزنقه‌ی قائم‌الزاویه و از سازهای زهی مضرابی (زخمه‌ای) مطلق است که در ساخت آن، چوب، پوست، فلز، استخوان و زه به کار رفته‌اند. نوازنده، این ساز را نشسته، در حالی که ضلع بزرگ‌تر آن روی میز یا پاها، به سمت نوازنده قرار دارد، با دو انگشت سبابه‌ی دست راست و چپ هجرت به مضراب می‌نوازد. قانون قدمتی طولانی دارد و معمولاً از چوبهای کهنه شده و محکم گرد و ونیز مانند دیگر سازهای ملی در اندازه‌های مختلف و با اختلافاتی در ساخت و اجزای تشکیل دهنده ساخته می‌شود.

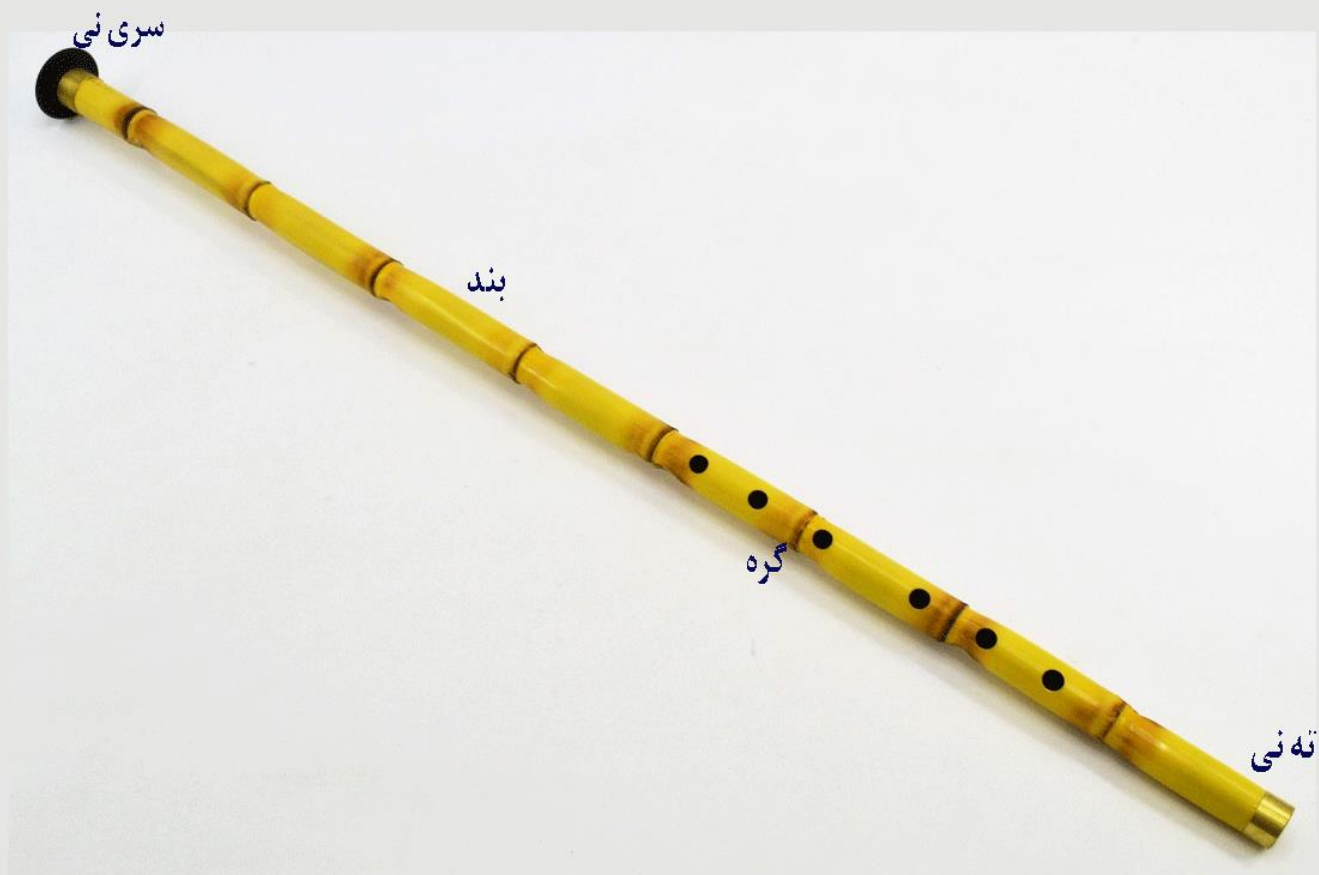
اجزای قانون

نی، از سازهای بادی کهن و از جنس گیاه نی است که طول آن از شش گره و هفت بند تشکیل شده و به همین دلیل آن را «نی هفت بند» می‌گویند. هنگام نواختن، هوا از دهانه‌ی نی وارد می‌شود و بانگشت گذاری بر سوراخ‌ها و با تغییر فشار هوا، صداهای مختلف به وجود می‌آیند. نوازنده، نی را عمودی در دست می‌گیرد و دهانه‌ی آن را بین دو دندان جلو و یا بین لب‌ها قرار می‌دهد و در آن می‌دمد. بخش زیادی از هوای دمیده شده، از سوراخ‌های باز نی خارج می‌شود و نوازنده بانگشت‌های هر دو دست، سوراخ‌ها را باز و بسته می‌کند. ممکن است نوازنده هنگام نواختن دست راست را بالای دست چپ قرار دهد و برعکس. هنگام ساختن نی، روی گره‌ها را با نواری می‌پوشانند و بر سر دهانه و انتهای نی لوله‌ی استوانه‌ای کوتاهی به طول تقریبی ۷ سانتی‌متر و هم‌قطر ضخامت نی، از فلز برنج قرار می‌دهند. طول نی حدود ۳ تا ۶۵ سانتی‌متر و قطر آن حدود ۵/۳ سانتی‌متر است و تعداد ۵ سوراخ در طرف جلو و یک سوراخ در قسمت عقب نی ایجاد می‌کنند. هر چه لوله‌ی ساز باریک‌تر و کوتاه‌تر باشد صدای آن زیرتر است و برعکس، نی در اندازه‌های مختلف تهیه می‌شود و ساز تکنوازی است و نمی‌توان آن را کوک کرد. بدنه‌ی اصلی این ساز چون در طبیعت رشد می‌کند، دومی گاملا از هر جهت همان، کمتر به دست می‌آید و به همین دلیل، با انتخاب طول و قطر آن، از هر پرده‌ای می‌توان نی داشت.

اجزای نی

کمانچه

کمانچه از سازهای زهی آرشه‌ای مقید است که در ساخت آن، چوب، پوست، استخوان و فلز به کار رفته اند. طول کمانچه از پایه‌ی فلزی تا طراحی (قهت بالای سر پنجه) حدود ۷۵ سانتی متر است. کمانچه را در حالت نشسته می‌نوازند، به این صورت که ساز به طور عمودی در دست چپ نوازنده قرار می‌گیرد و انگشت‌های همین دست در طول دسته حرکت می‌کنند و آرشه (کمانه) با دست راست به صورت افقی، در حرکات رفت و برگشت، بر سیم‌ها کشیده می‌شود. کمانچه پایه‌ای به شکل میله‌ی فلزی دارد که زائده‌ی پهن انتهای آن روی پایا زمین قرار می‌گیرد. این ساز را معمولاً از چوب کهنه و عمل آمده‌ی درختان گردو، توت و افرا می‌سازند.

اجزای کمانچه

قیچک

قیچک از سازهای زهی آرشهای مقید است که در ساخت آن، چوب، پوست و فلز به می روند. این ساز در موسیقی نواحی مختلف ایران استفاده می شود و طی نیم قرن گذشته با تغییراتی مختصر در گروه نوازی سازهای ملی نیز متداول شده است که آن را قیچک شهری می نامند. هنگام نوازندگی، قیچک رانسته به صورت عمودی با دست چپ ننگه می دارند و با دست راست آرشه را به صورت افقی، در حرکات رفت و برگشت، بر سیم های آن می کشند. طول این ساز حدود ۵۶ سانتی متر است و اجزای اصلی آن عبارت اند از کاسه، دسته و سرپنجه.

اجزای قیچک

رباب

رُباب یا رباب از سازهای زهی مضرابی (زخمه ای) محقید است که در ساخت آن، چوب، پوست، زه یا نخ نایلون به کار می روند و یکی از قدیمی ترین سازهای نواحی ایران است که رد آن در ادبیات حجاری ها و حکاکی بر روی ظروف از قدیم دیده شده است. رباب به صورتی که امروزه در گروه نوازی شهرها متداول است سازی است که غالباً از چوب گردویاتوت و چوب های سخت دیگر ساخته می شود و اجزای اصلی آن عبارت اند از کاسه، سینه، دسته، سر پنجه و برخی اجزای کوچک تر.

معمولاً تمام قسمت های رباب از چوب، یک تکه ساخته میشوند. در طی قرون، ساختار این ساز و نوع استفاده ی آن تغییرات فراوانی کرده است. در بعضی نواحی آن را به صورت عهودی در دست میگیرند (مانند کمانچه) و با کمانه (آرشه) و ترها را به صدادر می آورند. در گروه نوازی های مراکز شهرها آن را به صورت افقی روی زانو میگذارند (مانند عود و تار) و با مضراب می نوازند. انواع رباب در برخی نواحی ایران و دیگر کشورهای همجوار متداول اند. این ساز از حدود نیم قرن پیش در گروه نوازی های سازهای ملی، مورد استفاده قرار گرفته است

اجزای رباب

گوشی‌ها

سر پنجه

دسته

دستان (فرت)

محل وتر (سیم) های واخوان چون که در نخه ی شهری از این سیم ها استفاده نمی شود جنبه ی تزئینی دارد

سینه

کاسه ی طنینی

خرک

تَبک

تَبک از سازهای کوبه ای است و اصطلاحاً به آن ضرب هم گفته میشود. این ساز از چوب درخت گردو، افرا یا توت به صورت یک تکه، در دو قَهت «تنه»، حجیم تر و «نفیر»، باریک تر در اندازه های متفاوت ساخته می شود. طول تَبک از دهانه ی بزرگ تا دهانه ی کوچک معمولاً ۴۴ سانتی متر است. هنگام نوازدگی، تَبک را افقی به صورتی که دهانه ی بزرگ تر رو به بیرون باشد روی ران پای چپ می گذارند و باد و دست بر پوست ضربه می زنند. اغلب اندازه ی تَبکی که در ارکستر به کار می رود بزرگ تر و برای تک نوازی کوچک تر است.

اجزای تبک

دف

دف از سازهای کوبه ای است که در ساخت آن از چوب، پوست و فلز استفاده می شود. کمانه یا بدنه ی این ساز دایره ای شکل و قطر دهانه ی آن حدوده ۶ سانتی متر است. در طول جدار داخلی کمانه، در فواصل معین، حلقه های فلزی نصب شده اند و بر یک طرف دهانه پوست کشیده شده است. این ساز را هنگام نواختن به طور عمودی، کمی هایل به سمت چپ بدن با دو دست می گیرند و با انگشت های هر دو دست به سطح پوست ضربه می زنند. دف علاوه بر استفاده در آیینهای خاص عرفانی، امروزه در همراهی با سازهای دیگر و گروه نوازی نیز بسیار به کار می رود. بیشتر وزن دف بر روی دست چپ قرار می گیرد و با فشردن انگشت شست دست راست بر روی کمانه سنگینی ساز را متعادل می سازند.

دایره

نوع کوچک تر و مجلسی تر دف را با همان
ویژگی های ساخت و پوسته و حلقه، دایره
میگویند.

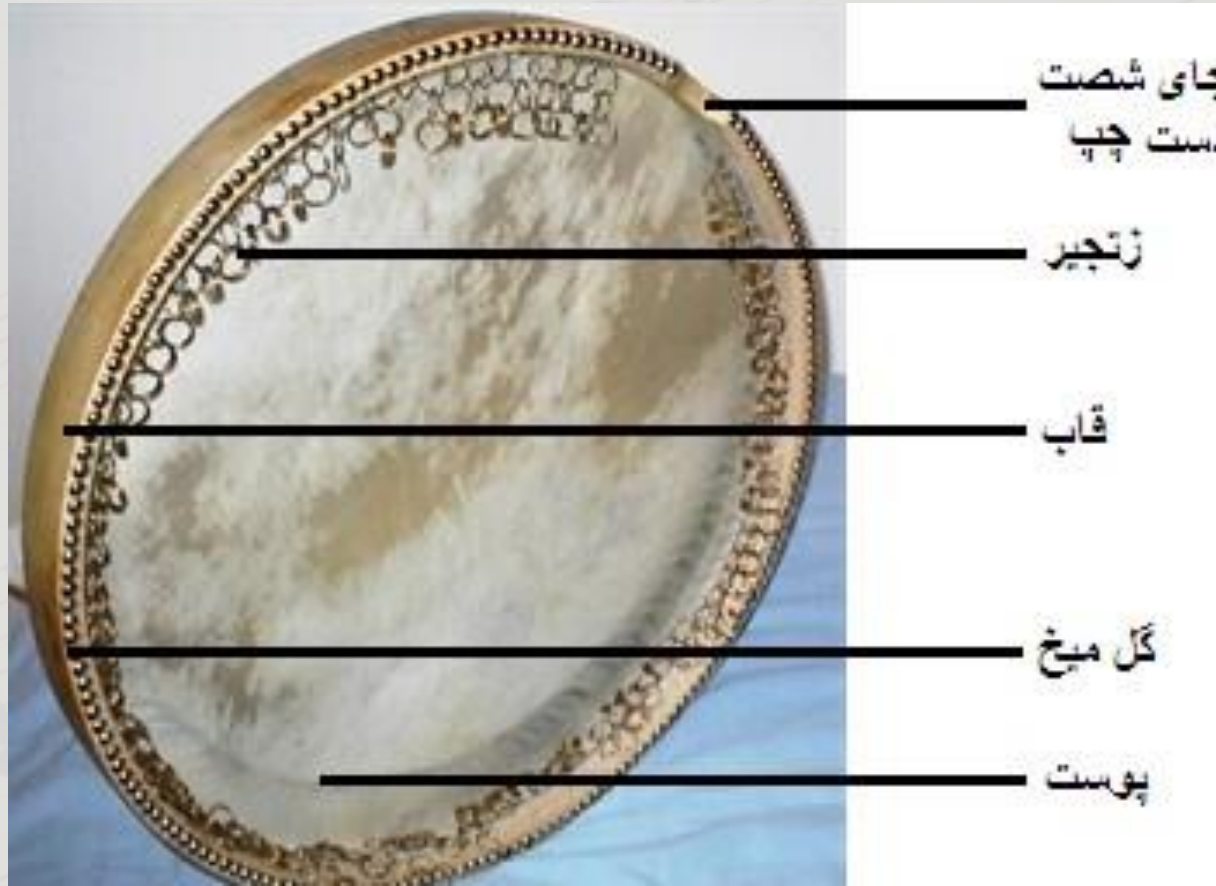
قطر دهانه ی دایره حدود ۳۵ سانتی متر
است. دایره، در واقع، نوع
بزهی (میهانی) دف اصلی است

دایره زنگی

این ساز از کمانه ی چوبی دایره شکلی به قطر تقریبی ۲۵ سانتی متر و عرض تقریبی ۵ سانتی متر تشکیل شده و بر یک طرف دهانه ی آن پوست چهار پایان بانوعی پوست پلاستیکی کشیده شده است. در بعضی مواقع هر دو دهانه ی دایره زنگی باز و بدون پوست هستند. در طول جدار کمانه و در فواصل نزدیک، شکاف هایی ایجاد شده اند و داخل آنها سنج های ضاعف کوچکی نصب شده اند که با هیله ای باریک و فلزی که از سوراخ میان سنج ها عبور میکند به طرفین شکافها متصل هستند. صدای دایره زنگی از ضربه ای که با دست راست بر پوست وارد می شود و نیز از برخورد سنج ها به یکدیگر حاصل می شود. با تکان دادن این ساز نیز در مواقع معین می توان از صدای برخورد سنج ها استفاده کرد.

اجزای دف

موسیقی بی نهایت است

هرکس که از موسیقی لذت نگیرد لکه ی بزرگ سیاهی بر قلب خود دارد

برگرفته از غایتش دن کیثوت

پایان